

เครื่องเบญจรงค์ไทย : อัตลักษณ์ผลิตภัณฑ์ทางวัฒนธรรมสู่แนวคิดประติมากรรมคอมโพร่วมสมัย

ความเป็นอัตลักษณ์ของเครื่องเบญจรงค์ เป็นสิ่งที่บ่งบอกความเป็นตัวตนของศิลปหัตถกรรมไทยได้ ด้วยความเป็นศิลปะชั้นสูงในสมัยโบราณ และทำการสั่งสมฝีมือช่าง การเขียนสี รูปแบบลวดลาย ผ่านกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้สู่บุคคล หรือช่างเขียนจนมาถึงปัจจุบัน การค้นหาอัตลักษณ์จึงมีความสำคัญ เพื่อสร้างให้เกิดคุณค่าความงาม ความสัมพันธ์ระหว่างความรู้สึก ความภาคภูมิใจในความเป็นไทย

เครื่องเบญจรงค์นั้นถือเป็นผลิตภัณฑ์ทางวัฒนธรรมซึ่งเป็นหนึ่งในภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งมีกระบวนการที่เกิดจากการถ่ายทอดองค์ความรู้ เหล่านั้นจนกลายเป็นทักษะและความชำนาญ เป็นงานของช่างฝีมือที่สร้างขึ้นเพื่อใช้ในราชวงศ์ชั้นสูงเท่านั้น เป็นงานศิลปหัตถกรรมที่แสดงถึงลักษณะเฉพาะของไทย เครื่องเบญจรงค์ แปลว่า 5 สี เป็นการตีตรากำหนดชื่อเรียกขานให้กับผลิตภัณฑ์ศิลปหัตถกรรมประเภทหนึ่งที่ถูกสร้างขึ้นโดยชาวไทยยังดินแดนตอนกลางในเขตชั้นหิมาประเทศสยาม ใช้เวลาอันยาวนานตั้งแต่อดีตก่อนเก่า ก่อตัวขึ้นมาและพัฒนาจนกลายเป็นสิ่งประดิษฐ์ทางหัตถกรรมไทยที่มีชื่อเสียงเรียงนามไปกว้างขวางแม้ชาวต่างชาติย่อมเคยพบเจอเป็นประจำในฐานะสิ่งของที่ระลึกแทนความรู้สึกและน้ำใจของผู้มอบให้ (นฤทธิ วัฒนภู, 2555:123)

ภาพที่ 1 เครื่องถ้วยเบญจรงค์โบราณ

ที่มา : ผู้เขียน (พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา)

ประวัติความเป็นมาเครื่องถ้วยเบญจรงค์

เครื่องเบญจรงค์จึงมีความงดงามอย่างไทย ยิ่งกว่าเครื่องปั้นดินเผาประเภทอื่นๆ แม้แต่เครื่องสังคโลกซึ่งเป็นของไทย ผลิตในประเทศไทย ก็ยังไม่แสดงเอกลักษณ์ไทยอย่างเครื่องเบญจรงค์มีการสั่งทำเครื่องเบญจรงค์จากประเทศจีนมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาและสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ช่วงศตวรรษที่ 18 และ 19 เครื่องถ้วยเบญจรงค์ของราชวงศ์ไทยชั้นสูงได้สั่งทำที่เมืองจิงเต๋อเจิ้น และจากเตาเผาที่มณฑลฝูเจี้ยนและกวางตุ้ง เครื่องเบญจ

รงค์ที่สั่งทำจากเมืองจิงเต๋อเจิ้น มักเป็นของใช้ในราชสำนักเพราะเนื้อดินปั้นละเอียด แกร่ง และช่างมีฝีมือดี เขียนลายได้ละเอียดสวยงาม โดยช่างคนไทยจะเป็นผู้วาดลวดลาย และเขียนสี ส่งไปผลิตในจีน ภาชนะที่ผลิตจากเบญจรงค์มีหลายประเภท ได้แก่ ชาม จาน โถ จานเชิง ชามเชิง ซ้อน กระโถน กาน้ำ ชุดถ้วยชา ฯลฯ

เอกลักษณ์ที่สะท้อนภูมิปัญญาและทักษะเชิงช่าง เครื่องเบญจรงค์ ผลิตภัณฑ์ที่สะท้อนเอกลักษณ์ลวดลายอันวิจิตรงดงามที่สืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงปัจจุบัน ความโดดเด่นของเครื่องเบญจรงค์คือ และสีที่ใช้ในอดีตเป็นสีที่เกิดจากการเผาแร่ผสมกับน้ำยาเคลือบ จึงสามารถนำไปวาดลวดลายได้ แต่เดิมลวดลายที่เขียนเขียนโดยช่างจากประเทศจีน เสน่ห์ลวดลายต่างกับลายไทยมากนักต่อมาประเทศไทยได้ส่งช่างไทยไปศึกษากรรมวิธีการผลิต และควบคุมการเขียนลายจึงทำให้ลายของเครื่องเบญจรงค์ในแบบศิลปะไทยเริ่มเป็นที่แพร่หลายลายที่นิยมเขียนเป็นลายที่เป็นเอกลักษณ์ประจำชาติ ทำการออกแบบโดยช่างไทย ได้แก่ ลายเทพพนม ลายนรสิงห์ ลายก้านขด และลายกระหนก ลายเทพนมรสิงห์ ลายประจำยาม ลายบัวเจ็ดสี ลายเบญจมาศ ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ เป็นต้น ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ผลงานลวดลายจึงแสดงเอกลักษณ์ความเป็นศิลปะไทยที่ชัดเจนบนเครื่องเบญจรงค์ไทยจนมาถึงปัจจุบัน

ภาพที่ 2 รูปแบบเครื่องเบญจรงค์ โถพร้อมฝา ปลายพุทธศตวรรษที่ 24 (รัชกาลที่ 1-2)

ที่มา : ผู้เขียน (พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร)

สีที่มีความสวยงามบนเครื่องเบญจรงค์

ต้นกำเนิดของเครื่องเบญจรงค์ได้ใช้สีวาดระบายเพียง 3 สี ต่อมาได้พัฒนาเครื่องเบญจรงค์มี 5 สี คือ สีขาว สีเหลือง สีดำ สีแดง และสีเขียว (คราม) ดังนั้น ชื่อที่เรียกว่า “ เบญจรงค์ ” หมายถึง เครื่องเคลือบที่มีการวาดสีลงไป 5 สี ปัจจุบันมีการใช้สีมากกว่า 30 สี เครื่องเบญจรงค์มีการออกแบบลวดลายต่าง ๆ ด้วยการวาดสี 5 สี ลวดลายที่เป็นที่รู้จักได้แก่ ลายกนก ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ ลายเทพพนม ลายนรสิงห์ รวมตลอดถึงลวดลายดอกไม้ ลายสัตว์ และลวดลายจากเรื่องรามเกียรติ์ เป็นต้น ลวดลายที่วาดลงในเครื่องเบญจรงค์ สะท้อนถึงภูมิปัญญาชาวบ้าน มีวัฒนธรรม ตามความเชื่อของไทย และวิถีชีวิตของคนไทย

ลวดลายที่มีความโดดเด่นแสดงความเป็นเอกลักษณ์เครื่องเบญจรงค์

ลวดลายที่แสดงความเป็นเครื่องเบญจรงค์ไทย บ่งบอกความเป็นยุคสมัย ที่มาของแรงบันดาลใจ ลวดลายบนเครื่องถ้วยเบญจรงค์มีความคล้ายคลึงกันกับลายบนงานศิลปกรรมประเภทลือทอง จิตรกรรมฝาผนังและสมุดไทย ลวดลายที่แสดงความเป็นเอกลักษณ์บ่งบอกถึงความเป็นไทย เริ่มในสมัยกรุงศรีอยุธยา ลวดลายของเครื่องเบญจรงค์ที่เป็นที่นิยมกัน ได้แก่ ลายเทพพนม นรสิงห์ หรือ เทพพนมครุฑ เขียนบนพื้นดำ แทรกด้วยลายกนกเปลว ลวดลายอื่นที่พบได้แก่ราชสีห์ กิณีรี้ ด้านในของเครื่องถ้วยเคลือบสีเขียว

ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 ไทยนิยมเพิ่มลายเส้นสีทองหรือแต้มทอง เรียกกันว่า “น้ำทอง” ลายน้ำทองจัดเป็นเครื่องถ้วยประเภทเดียวกับกับเครื่องถ้วยเบญจรงค์ แต่มีการเพิ่มสีทองหรือแต้มสีทองระหว่างสีเบญจรงค์หรือเขียนตัดเส้นสีทอง เริ่มมีใช้มาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 ลวดลายที่พบได้แก่ ลวดลายดอกไม้ ก้านต่อดอกไม้ และพุ่มข้าวบิณฑ์ แต่ได้รับความนิยมมากในสมัยรัชกาลที่ 2 สมัยนี้เป็นสมัยที่เครื่องถ้วยเฟื่องฟูที่สุด

ภาพที่ 2 ลวดลายบนเครื่องเบญจรงค์ที่แสดงลักษณะความเป็นไทย

ที่มา : ผู้เขียน (พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร)

แนวคิดประติมากรรมโคมไพร์ร่วมสมัยจากอัตลักษณ์เครื่องเบญจรงค์

องค์ความรู้ด้านอัตลักษณ์เครื่องเบญจรงค์ที่สามารถนำมาต่อยอดแนวความคิดสู่การสร้างสรรค์ประติมากรรมโคมไพร์ร่วมสมัย ลักษณะเฉพาะของเครื่องเบญจรงค์ เป็นลักษณะพิเศษที่สามารถบ่งบอกตัวตน และ

การแสดงความเป็นตัวตน คุณค่าที่สำคัญเมื่อมองภาพว่าลักษณะเด่น คือ อะไร คุณค่าอยู่ที่ไหน การก่อรูป รวบรวมเป็นอัตลักษณ์เป็นกระบวนการที่ต่อเนื่อง การแปรความหมาย ซึ่งแนวความคิดที่ค้นพบจากองค์ความรู้ ด้านอัตลักษณ์เครื่องเบญจรงค์ มีดังนี้คือ

1. แนวคิดเรื่องอัตลักษณ์ซึ่งเป็นอัตลักษณ์ทางสังคม วัฒนธรรมของปัจเจกบุคคลที่ได้รับอิทธิพลจากการเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มหรือวัฒนธรรมการดำรงชีวิต
2. แนวคิดเรื่องวัฒนธรรม เป็นการกำหนด รสนิยม ความเป็นยุคสมัยของสังคมวิวัฒนาการทางประวัติศาสตร์ ศิลปะแต่ละยุคสมัยแปรเปลี่ยนไปตามกาลเวลาแต่ ศิลปะฝีมือช่างในการทำเครื่องเบญจรงค์ เกิดกระบวนการพัฒนา ด้านรูปแบบ ลวดลาย
3. แนวคิดเรื่อง ความเชื่อ ค่านิยมและ การแปรเปลี่ยนไปตามรัชสมัยต่างๆ การพัฒนา ลวดลาย ทำให้เกิด ลายโบราณของเครื่องเบญจรงค์ที่มีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา ได้แก่ ลายเทพนม-นรสิงห์ ลายบัวเจ็ดสี ลายประจายาม ลายเบญจมาศ ฯลฯ
4. แนวคิดเรื่องการพัฒนาผลิตภัณฑ์ทางวัฒนธรรมสู่กระบวนการสร้างประติมากรรมโคมไฟร่วมสมัย เพื่อ แสดง วิถีคิด กระบวนการ การนำมาใช้คือ การหยิบจำบางส่วนที่แสดงความเป็นตัวตนของเครื่องเบญจรงค์ก็คือ ตัวตนของความเป็นไทย

ภาพที่ 3 ภาพร่างแนวคิดประติมากรรมโคมไฟร่วมสมัยจากอัตลักษณ์เครื่องเบญจรงค์

ผู้เขียน : ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ยวดี พรธาราทพงศ์

ภาพที่ 4 ภาพร่างแนวคิดประติมากรรมคอมพิวเตอร์ร่วมสมัยจากอัตลักษณ์เครื่องเบญจรงค์

ผู้เขียน : ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ยุวดี พรธาราพงศ์

การออกแบบประติมากรรมคอมพิวเตอร์ร่วมสมัยจากอัตลักษณ์เครื่องเบญจรงค์ รูปทรงที่ออกแบบเป็นรูปทรงที่พัฒนามาจากรูปทรงเครื่องปั้นดินเผา เช่น รูปโถ ถ้วยต่างๆ และนำแนวคิดเรื่องอัตลักษณ์เครื่องเบญจรงค์ มาผสมผสานลงบนตัวคอมพิวเตอร์ คือ เรื่องของลักษณะเด่นของเครื่องเบญจรงค์ คือ การเขียนลวดลายที่มีความละเอียดอ่อน การใส่ลวดลายและสีลงไปบนประติมากรรมคอมพิวเตอร์ เพื่อเน้นหรือแสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์ของเครื่องเบญจรงค์

ภาพร่างนี้เป็นเพียงแค่แนวคิดในการออกแบบ ซึ่งหลักการออกแบบต้องอาศัยองค์ความรู้ที่ต้องศึกษาหลายๆด้าน เพื่อนำมาใช้ให้ผลงานการออกแบบมีคุณค่าความงาม มีเรื่องราว มีความหมายในตัวของมัน

ผู้เขียน : ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ยุวดี พรธาราพงศ์

ผู้จัดทำ : ฝ่ายกิจการนักศึกษา

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการออกแบบ

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระนคร